

Ekonomernas rationella åsiktsbyten 1968–88

Under de två senaste decennierna har ekonomernas syn på stabiliseringspolitikens medel och möjligheter ändrats markant. 1968 dominerade keynesianismen. Idag är dess företrädare få, en ny syn har vuxit fram, präglad av en positivare inställning till marknadsekonomin och med inslag från monetarism, rationella förväntningar och public choice. Johan Lönnroth beskriver genombrottet för de nya tankegångarna i den svenska ekonomisk-politiska debatten. Hans uppfattning är att debattutrymmet i Sverige är trångt jämfört med andra länder och att ekonomernas åsikter präglas av konformism med svårigheter för alternativa uppfattningar att bryta igenom.

Finansminister Sträng som monetarist

I samband med presentationen av statsverkspropositionen i januari 1968 lät *Svensk Sparbankstidskrift* företrädare för de fem riksdagspartierna ge sina synpunkter på den ekonomiska politiken. De hade påfallande små skillnader i synen på den

1968 – 20 år efteråt

kortsiktiga stabiliseringspolitiken. Från höger till vänster var man överens om regeringens ansvar för och förmåga att genom en aktiv finans- och penningpolitik styra ekonomin mot stabil tillväxt, full sysselsättning och begränsad inflation.

Finansminister Gunnar Sträng kunde

Docent JOHAN LÖNNROTH är knuten till Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitetet. Hans forskning har främst avsett politisk ekonomisk idéhistoria.

sammanfatta: "Vi har lärt oss hantera konjunktur- och arbetsmarknadspolitiken så att vi kommer över konjunkturdämpningar och recessioner utan bortfall eller stagnation i den ekonomiska tillväxten". Men Sträng hade också en viss reservation när det gällde politiken i det omvända konjunkturläget: "Med en numera rätt lång erfarenhet som finansminister kan jag försäkra att lättnader i finanspolitiken medför vare sig i teorin eller praktiken några svårigheter. Men åtdragningar och skärpningar är lika svårt i praktiken som lätt i teorin. Många finansministrar har på den punkten gjort sina erfarenheter för sent." (*Svensk Sparbankstidskrift*, [1968].)

Strängs skepsis mot praktisk åtstramningspolitik hade ett par veckor före publiceringen av 1968 års statsverksproposition fått kraftfullt teoretiskt understöd. I ordförandetalet på årsmötet i American Economic Association hade Milton Friedman gått till generalangrepp mot den förhärskande doktrinen om stabiliseringspolitikens möjligheter (Friedman [1968]). Han hade börjat med att omvärdera 30-talskrisen, som inte hade utlösts av kapi-

talismens egna marknadsmekanismer, utan av Federal Reservesystemets oförmåga att ge den privata sektorn tillräcklig likviditet. Han fortsatte med att angripa tron på att det var det ekonomisk-politiska "finliret" (fine tuning) som åstadkommit efterkrigstidens relativa stabilitet samt politikernas oförmåga att bromsa statsutgifterna i högkonjunkturen. Hans rekommendation var att politikerna borde avstå från "finliret" och enbart se till att tillhandahålla pengar i proportion till den marknadsbestämda produktionsvolymen.

Spöklika 20-talstankar

Friedman hade redan 1948 uttryckt det väsentliga i presidenttalet. Men som Robert Lucas långt senare skulle uttrycka det: "The professional forum for debating alternative monetary institutions to which Friedman addressed his proposals... simply passed out of existence (Lucas [1981], s 251).

"Numera är vi alla keynesianer" lär (enligt Martin Feldstein [1983]) Richard Nixon ha sagt någon gång i början av 70-talet. Då började ändå Friedmans åsikter på allvar bli ett alternativ i USA. I Sverige stod däremot keynesianismen i sin speciella socialdemokratiska variant starkare än någonsin. Precis som Ernst Wigforss i början av 30-talet varit mer öppen för ett nytt tänkande jämfört med nationalekonomiprofessorerna, så låg Gunnar Sträng i slutet av 60-talet och i början av 70-talet före i tiden.

"Som man kan inhämta i varje elementär lärobok i ekonomisk politik finns det idag möjligheter att, med hjälp av penning- och finanspolitiska åtgärder hålla den totala efterfrågan just så hög som man önskar", skrev till exempel Assar Lindbeck 1970 i sitt angrepp på den nya vänsterns politiska ekonomi (Lindbeck [1970], s 20).

När finansministern försvarade åtstramning och inflationsbekämpning un-

der 70-talets inledande "stagflationsår" var nationalekonomerna lika eniga om det keynesianska tankemönstrets förträfflighet, som kollegorna på 20-talet varit om att arbetslöshet bäst bekämpas med lönesänkningar.

I debatten om 1973 års statsverksproposition på Nationalekonomiska föreningen kritiserade Erik Dahmén och Assar Lindbeck finansministern för den dåligt tidsplanerade finanspolitiken och den överdrivna ängsligheten för statlig upplåning och budgetunderskott. Dahmén talade om "...det rent statsfinansiella bokhålleriet, som tyvärr numera åter kommit nästan i centrum och spöklikt erinrar om 20-talets synsätt...". Lindbeck såg betraktandet av "...utrymmet på lånemarknaden som en begränsning i möjligheterna att bedriva en expansiv finanspolitik" som "rent ut sagt en missuppfattning". Och: "Att se på budgetunderskottets storlek i stället för på det samhällsekonomiska läget är som när en berusad person går fram till en termometer och finner att den visar på 24 och utropar: 'Å fan, är det redan midnatt'".¹

Vänstervåg och överbrygning

1968 års studentrevolt kanaliseras in i en ganska välstädad akademisk nymarxism, som i början av 70-talet började gora sig gällande på de nationalekonomiska högskoleinstitutionerna. Assar Lindbeck anförde med sin *Den nya vänsterns politiska ekonomi* en framgångsrik internationell motattack (Lindbeck [1970]). Vem kunde bättre angripa nyvänstern än en vältalig keynesiansk socialdemokrat? Men vänstervridningen grep omkring sig långt in i den socialdemokratiska ekonomkåren. Lyssna bara på en numera så sansad man som Villy Bergström: "Företagsdemokratin nedifrån och kapitalbild-

¹ Se *Ekonomisk Debatt* nr 1 1973, s 65 och 67, samt Murray [1987] för ett utförligare referat.

ningen uppifrån... kan bli den kniptångsmanöver, vars skänklar är löntagarnas krav att bli hörda och näringslivets kapitalbehov, som till slut avskaffar kapitalismen i Sverige" (Bergström [1973], s 104).

Oljeprishöjningarna 1973/74 gav internationellt impulser åt kritiken mot det etablerade ekonomtänkandet från både vänster och höger. Men i Sverige var tron på den gamla sortens politik stark, när den internationella lågkonjunkturen kom i mitten av decenniet. I den första rapporten från SNS nya så kallade "konjunkturråd" från december 1974 - författad av Erik Lundberg, Nils Lundgren, Lars Matthiessen och Göran Ohlin - föreslogs ett (i rådets egna formulering) "rekordstort stimulansprogram" med bl a moms-sänkning och industristöd (Lundberg m fl [1974]).

1975 års konjunkturråd - med Villy Bergström, Erik Lundberg, Göran Ohlin och Lars Werin - bedömde att den förda ekonomiska politiken varit "i huvudsak bra" och föreslog fortsatt stimulans av efterfrågan för att "överbrygga" den pågående internationella lågkonjunkturen (Bergström m fl [1975]). Också i riksdagen fanns bred enighet om detta. På våren 1976 hävdade folkpartiets och centerns företrädare i finansutskottet rentav att det varit deras partier som pressat regeringen till den förda politiken (Finansutskottets betänkande 1975/76:40). I den avslutande debatten före sommaren och valet varnade Sträng och Gösta Bohman för kostnadsläge och inflationstendenser, men inte ens moderaterna gav några alternativ. (Se riksdagens yttrandeprotokoll 3.6. 1976.) Det var också svårt att uppleta en enda etablerad fackekonom som kritiserade överbryggningspolitiken.

Monetarismen blir rumsren

I och med att Nobelpriset i ekonomi 1976 tilldelades Milton Friedman fick nyliberalismens idéer rejält fotfaste bland svenska nationalekonomer. I det första numret av

Ekonomisk Debatt 1977 publicerades Friedmans offentliga föredrag vid hans första besök i Chile i mars 1975. Där hade han forespråkat en ekonomisk-politisk "chock" mot inflationen, bestående av en drastisk minskning och privatisering av den offentliga sektorn. Han erkände att en sådan politik kortsiktigt kommer att "kosta på", men "...jag litar på att Chile har mod, kraft och klokhet att påskynda denna process" (Friedman [1977]).

En sådan artikel hade varit otänkbar i tidskriften åren närmast efter militärkuppen 1973. Fortfarande 1977 var den uttryck för en extrem ståndpunkt bland ekonomerna. I samma nummer av tidskriften fick därför James Tobin gå i svaromål genom översättning av ett föredrag från oktober 1976 (Tobin [1977]). Där hade Tobin angripit Friedmans idéer och USA-presidenten (Ford), som införde ett "...jublande Wall-street-auditorium" sagt att "...arbetslösheten påverkar när allt kommer omkring bara 8 procent av folket medan inflationen påverkar 100 procent". Tobin hävdade att 1975 års åtstramning kostat 500 miljarder dollar i utebliven BNP på grund av arbetslöshet och industriell överkapacitet och tog avstånd från monetarismens ensidiga förordande av en norm för penningmängdens tillväxt.

Tobin uttryckte troligen vid denna tid ganska väl den förhärskande meningen bland svenska ekonomer. Men 1977 började också ett par försiktiga monetaristiska avvikare dyka upp i debatten. En av dem var Johan Myhrman, som ansåg att man inte heller i Sverige i längden skulle kunna hålla arbetslösheten under "jämviktsnivån", som han ansåg ligga strax under 2 procent. Han ville också att regeringen skulle minska ambitionerna i stabiliseringspolitiken och han omvärderade politiken både i början och i mitten av 70-talet som han beskrev som en "nodvändig hästkur" respektive en överdriven expansionspolitik präglad av en "keynesiansk depressionsvärld" (Myhrman [1977]).

En annan monetaristisk avvikare var Lars Jonung, som ville se återhämtningen efter 30-talskrisen som i huvudsak beroende på den nya penningpolitik som tvangs fram efter att Sverige lämnat guldmyntfoten 1931, medan "...den finanspolitik som förknippas med Wigforss hade marginell effekt på den svenska konjunkturen" (Jonung, [1978]). Jonung ville av de svenska erfarenheterna dra slutsatsen att "...den politiska processen inbjuder till åtgärder som är svårförenliga med prisstabilitet".

Den svenska nationalekonomins huvudfåra låg emellertid under hela 70-talet kvar inom keynesianismen. Konjunkturrådet 1977 – med den utpräglade keynesianen Sven Grassman som medlem – varnade för regeringens "kontraktiva stabiliseringspolitik" (Bergström m fl [1977]). Så sent som i slutet av 1979 varnade rådet utifrån en alltför optimistisk oljeprisprognos för en "svångremspolitik à la Thatcher" trots att budgetunderskottet då redan nått avsevärda höjder. Ekonomerna får nog betraktas som medskyldiga till att, som dåvarande statssekreteraren i Finansdepartementet Bengt Westerberg senare skulle uttrycka det, "politiken rullade på i de gamla hjulspåren" (Westerberg & Westerberg [1983]).

Nyliberalismens internationella genombrott

De oljeimporterande OECD-länderna hade i huvudsak låtit sin reducerade köpkraft slå igenom i ökad arbetslöshet i mitten av 70-talet. Sverige var ett undantag och vår överbyggningspolitik fick beröm av OECD-ekonomerna, som 1976 utformade den "Medium Term Strategy", som antogs vid ett finansministermöte sommaren 1976. Strategin byggde på en samordnad försiktig expansion i keynesiansk anda. (Detta avsnitt bygger på Johnson [1981].)

1977 sammanställde åtta ekonomer – däribland Assar Lindbeck – från OECD-

länderna den så kallade "McCracken-rapporten" (OECD [1977]), där man också förordade försiktigt samordnad expansion. Lågkonjunkturen 1974/75 sågs som ett resultat av i huvudsak tillfälliga störningar som oljeprishöjningar, missväxt och krig, vilka skulle kunna överbryggas genom "concerted action". Där fanns också monetaristiska formuleringar om behovet av stabilt växande penningmangd och av "icke-ackommoderande" politik. Robert Lucas karakteriserade dessa inslag som syftande till att "please everyone" med det oundvikliga resultatet att rapporten blev full av motsägelser "...partially but not fully hidden by ambiguous language" (Lucas [1981], s 269).

Genombrottet internationellt för de nya idéerna kom 1978 och 1979, manifesterat bl a i rapporterna "Interfutures" respektive "The Case for Positive Adjustment" (OECD [1978, 1979]). Där omvärderades krisen 1975 och gavs mer långsiktigt strukturella orsaker. Man lanserade begreppet "Institutionell skleros" – dvs bristande rörlighet på arbetsmarknaden, för stor offentlig sektor och låg riskkapitalavkastning – som grundläggande orsak till stagnationen. Regeringarna uppmanades att ge upp försöken att genom "fine tuning" styra finans- och penningpolitiken. Det som krävdes var systemförändringar.

Det var inte bara monetarismens syn på stabiliseringspolitiken som fick sitt internationella genombrott i slutet av 70-talet. Andra nyliberala tankekonstruktioner som "utbudsekonomi", "public choice" och "äganderattsskolan" spred sig genom den ekonomiska tidskriftsfloran. Med Margaret Thatchers valseger 1979 och Ronald Reagans 1980 fick de nya doktrinerna också två kraftfulla politiska tribuner.

Svenska skyttegravar

Under perioden oktober 1980 till april 1981 genomfordes under ledning av Jör-

gen Westerståhl och Folke Johansson en studie av svenska etermedier, där man bl a granskade nyhetssändningarnas sätt att behandla den ekonomiska politiken. Slutsatsen var att den "...grundsyn på den svenska samhällsekonomin..." som fanns inom "... den vetenskapliga nationalekonomiska expertisen... hade ...satt föga spår i rapporteringen". Massmedieforskarna drog också slutsatsen att "...genom sin okänslighet för ekonomernas nya frågeställningar och sin benägenhet för traditionella politiska stridsfrågor och traditionell missnöjesrapportering, bidrog etermedierna till att parterna grävde ned sig i sina gamla skyttegravar" (Westerståhl & Johansson [1985], s 150 och 160).

För att fastställa den angivna nationalekonomiska grundsynen hade massmedieforskarna bett Villy Bergström skriva en särskild bilaga till forskningsrapporten. Han beskrev där ekonomdebatten vid denna tid - dvs vinterhalvåret 80/81 - som präglad av nya rapporter från långtidsutredningen, konjunkturrådet och en socialdemokratisk "krisgrupp" inför partikongressen hösten 1981. Dessa rapporter skulle alla enligt Bergström ha givit "...samma bild av Sveriges ekonomiska läge... Grundproblemen..." var dels en "överkonsumtion", dels ett antal "systembrister" i den svenska ekonomin.

Enligt Bergström var en sådan "systembrist" företagets och hushållens förmåga att lära sig "regeringarnas reaktionsmönster", vilket minskar möjligheterna att genom ekonomisk politik stabilisera sysselsättning och prisnivå. Detta hade gjort ekonomerna överens om att rekommendera "...fasta normer i stabiliseringspolitiken och ett minimum av diskretionära, stabiliseringspolitiska ingrepp". Ekonomerna var också enligt Bergström numera överens om att regeringar inte - som man tidigare trott - kan köpa sig hög sysselsättning till priset av hög inflation samt att det på lång sikt var omöjligt att komma under den "naturliga arbetslösheten". Därfor rekommende-

rade nationalekonomerna nu regeringsdeklarationer om "icke-ackommodation vid lönestörningar" (dvs parterna på arbetsmarknaden får själva ta de förment negativa sysselsättnings- och inflationseffekterna av för höga löneavtal).

Bergström angav regeringens deklarerade mål på 4 procents inflation 1984 som ett exempel på en sådan av ekonomerna rekommenderad norm. I själva verket skrevs Bergströms bilaga 1983, dvs två år efter den period Westerståhl & Johansson analyserade.²

Den nya långtidsutredningen, den nya SNS-rapporten och den borgerliga regeringens sparproposition, alla från hösten 1980, innebar en nyorientering i riktning mot monetaristiska och nyliberala tanke-mönster. Det var dock först i och med den uppmärksammade artikeln i *Arbetet* av sex socialdemokratiska ekonomer under rubriken "Här är hästkuren" den 18 februari 1981, som man kan tala om en begynnande "samsyn". De sex - Villy Bergström själv, Klas Eklund, Harry Flam, Carl Hamilton, Nils Lundgren och Karl-Göran Måler - uppmanade där sina partikamrater att "bryta med en rad traditionella synsätt" och acceptera bland annat ökade vinster i industrin och en begränsad tillväxt i offentlig sektor.

Den krisgruppsrapport som enligt Bergström skulle ha präglat ekonomdebatten under perioden för etermedieundersökningen publicerades inte förrän efter den granskade periodens slut (den antogs av den socialdemokratiska partistyrelsen under namnet "Framtid för Sverige" den 16 juni 1981) och den förhandsdebatt som fanns under våren 81 var knappast präglad av de frågor Bergström nämnde. Snarare visade debatten om

² Jag har på annat håll - bland annat med hjälp av en ny etermediegranskning - mer utförligt än har försökt visa att såväl Westerståhl & Johanssons slutsatser som Bergströms beskrivning av ekonomdebatten vinterhalvåret 80/81 är missvisande (Lonnroth [1988]).

"hästkursartikeln" och om krisrapporten att skyttegravarna fortfarande var djupa också mellan ekonomer. Fortfarande fanns ett antal ledande fackföreningsekonomer kvar i den keynesianska skyttegravnen och åtminstone en före detta etablerad konjunkturrådsmedlem: Sven Grassman.

Behovet av monetarismfördomande

Under 1981 och 1982 närmade sig huvudfrånan bland svenska ekonomer de ståndpunkter som Myhrman och Jonung gett uttryck för fem år tidigare. Men särskilt de socialdemokratiska ekonomerna hade behov av att maskera åsiktsbytet bakom en rökridå av Friedman- och monetarismfördomande.

Om man, som Inga Persson-Tanimura [1981] delar in monetarismens segertåg i tre faser kan man säga att monetarism 1 och 2 – dvs tesen om penningutbudets betydelse respektive finanspolitikens impotens – nu på allvar slagit igenom i debatten. Persson-Tanimura ansåg att denna monetaristiska "utmaning" varit "fruktbar" och att den medfört en "tillnyktring" från den "välfärdsekonomiska naivismen". Hon ansåg ändå att 1980 års SNS-ekonomer – Ragnar Bentzel, Erik Lundberg, Johan Myhrman, Bengt Rydén och Hans Tson Söderström – fortfarande måste betecknas som keynesianer och att den "förebyggande stabiliseringspolitiken" behöver och bör kompletteras med en kompensande stabiliseringspolitik omfattande inte bara penningpolitiska utan även finanspolitiska medel."

I den antologi där Persson-Tanimura skrev om monetarismen ingick en uppsats av finansminister Kjell-Olof Feldt om "Vårt behov av normer" (Feldt [1981]). Där gav han ett försiktigt erkännande av SNS-ekonomernas krav på fasta normer för valutakurser och prisstegringsstakter. Men dessa åsikter fick inte förväxlas med den ideologiska motsståndarens tänkande

i övrigt: "Däremot finns det hos de svenska ekonomerna inget spår av monetaristernas övriga teser." I ett inlägg i *Ekonomisk Debatt* med den betecknande titeln "Håller traditionell keynesianism" redovisade Assar Lindbeck praktiskt taget hela den monetaristiska kritiken mot "fine tuning", ackommodationspolitik och den "naiva tron på det politiska systemet" (Lindbeck [1982]). Genom att kritiken riktades mot den "traditionella keynesianismen" kunde läsaren få intrycket att det handlade om en kritik inom ramen för den keynesianska tanketradition som Lindbeck själv ett decennium tidigare varit en så uttalad representant för.

Nobelpriset 1981 tilldelades James Tobin, som i *Ekonomisk Debatt* våren 1982 fick gå till förnyad – men nu mer nyanserad – attack på Milton Friedman och på den "konservativa motrevolutionen" i Englands och USAs ekonomiska politik. Budskapet var att enbart med keynesianernas engagemang för sysselsättning och rättvis inkomstfördelning kunde en ansvarsfull kamp mot underskott och inflation bedrivas (Tobin [1982]).

Tobins argument passade väl in i det socialdemokratiska valbudskapet sommaren 1982. Det förstärktes genom en stort uppslagen DN-intervju med Erik Lundberg den 6 augusti under rubriken "Bara Palme kan rädda ekonomin". Lundberg hänvisade till den traditionella socialdemokratiska arbetslöshetsbekämpningen. Två dagar senare gick Erik Dahmén i svaromål i samma tidning. Lundberg "...arbetar med föråldrade teorier", ansåg Dahmén, "...investeringsviljan är låg på grund av bristande framtidstro och ett nätverk av statliga och fackliga regleringar, inte på grund av bristande efterfrågan."

Det socialdemokratiska dubbelbudskapet fungerade uppenbarligen väl även på de allra mest förhårdade keynesianerna. "I valrörelsen ser vi nu Olof Palme med tyngd och övertygelse plocka isar den s k sparpolitiken och förklara *sysselsättnings-*

underskottet som större fiende än budgetunderskottet", skrev Sven Grassman strax före valdagen (Grassman [1983], s 99-100). Numera vet vi att både devalveringen och momshöjningen redan då fanns undagömda i den blivande finansministerns byrålådor.

Ekonomerna åter samlade

Från och med 1983 - dvs det år som Villy Bergström skrev om ekonomernas gemensamma ståndpunkter - var denna samsyn på väg att bli verklighet. I en polemik mot Feldstein - en av Reagans främste rådgivare - försvarade visserligen Erik Lundberg keynesianismen (Lundberg [1983]). Men försvaret gick i huvudsak ut på att avfärda det finanspolitiska "finliret" och ackommodationspolitiken under 70-talet som överdrifter i strid med den mer förnuftiga keynesianism, som Lundberg själv använt i sin egenskap av chef för Konjunkturinstitutet under 40-talet.

I en debatt i radions Ekonomiska Klubben den 16 oktober 1983 hävdade Lars Jonung att de socialdemokratiska ekonomerna nu hade svängt ideologiskt och accepterade de synsätt han själv fört fram sedan länge. Klas Eklund - nu på Finansdepartementet - förnekade omsvängningen. Han skulle dock några år senare själv tala om den "consensus" om stabiliseringspolitiken som uppstått bland ekonomerna. (Eklund på ett "teach-in" om nyliberalismen på Medborgarhuset i Stockholm den 30.1. 1988.)

I ett inlägg i *Ekonomisk Debatt* i februari 1984 bidrog Ragnar Bentzel till försvaret mot monetarismanklagelserna genom att utpeka Erik Lindahl som de Feldtska prisstegringsnormernas ideologiska fader: "Jag vill gärna säga detta här efterrandet av normer är ett påfund av Milton Friedman. Det är det inte alls" (Bentzel [1984]).

George Orwells framtidsår 1984 blev en höjdpunkt i den monetaristiska och ny-

liberala offensiven. Löntagarfonderna hade äntligen baxats fram till sin lösning i december 1983. I en uppmärksam intervjubok erkände den öppenhjärtige finansministern att socialdemokratin enligt hans mening under de senaste 50 åren "...i stort sett accepterat det kapitalistiska systemet" och att han gott kunde tänka sig vissa inslag av privatisering inom barnomsorg och sjukvård (Ahlqvist & Engqvist [1984]).

Bland ekonomerna började nu också de idéer som Persson-Tanimura [1981] kallade monetarism 3 - dvs de allmänna kraven på att politiker och byråkrater skulle ges mindre makt - att tränga fram bland etablerade svenska nationalekonomer. Assar Lindbeck skrev i *Ekonomisk Debatt*: "Det finns goda skäl att förskjuta diskussionen från kommentarer av enstaka åtgärder till en diskussion av reformer av system och mekanismer" (Lindbeck [1984]). Lindbeck väckte också tanken på att kräva 2/3-dels majoritet vid parlamentariska utgiftsbeslut. I en annan uppsats i *Ekonomisk Debatt* ifrågasatte Claes-Henrik Siven den nuvarande fördelningen av bestämmanderätten mellan "kollektivet" och "de enskilda" (Siven [1984]). Siven talade också klarspråk om ekonomernas nya synsätt: Ekonomerna hade numera - med något enstaka undantag - övergivit den keynesianska analysen.

De senaste tre åren ligger för nära i tiden för att det skall vara möjligt att urskilja några skarpa strukturer i ekonomernas doktrinhistoria. Mitt intryck är att vi nu har kommit in i ett lika väletablerat tankemönster som det som var förhärskande i slutet av 1960-talet. Avregleringsrevolutionen på de finansiella marknaderna och SAF-strategins seger i 1988 års avtalsrörelse är inga kontroversiella ämnen i de etablerade nationalekonomernas debatter. Den vetenskapliga analysen av ekonomin har - för att låna från TV-journalisten Christer Petterssons presentation av årets finansplan i TV 2 den 11 januari -

blivit en fråga om den pedagogiska förmågan att övertyga svenska folket.

Varför bytte ekonomerna åsikt?

Mellan 1968 och 1988 bytte de flesta etablerade nationalekonomer ut sitt sätt att se på ekonomisk teori och politik och det växte fram en ny generation med nya åsikter. Här har beskrivningen av åsiktsbytet främst handlat om stabiliseringspolitiken, där en fast förankrad keynesianism kompletterad med den "svenska modellens" särdrag gällde 1968 medan de idéer som Milton Friedman presenterade 1967 (i ett ovan refererat föredrag) 20 år senare hade blivit etablerad vetenskap.

Utifrån ett sunt historiematerialistiskt perspektiv är det svårt att se ekonomernas åsiktsskifte som resultatet av en av internationella storkapitalister eller av Milton Friedman iscensatt konspiration. Förklaringen måste i huvudsak sökas i långsiktigt strukturella förändringar i världsekonomin: Vietnamkriget, japanska exportframgångar, självständighetssträvanden i tredje världen, oljeprishöjningar m m minskade utrymmet för den typ av expansions- och stabiliseringspolitik som varit så relativt framgångsrik under 1950- och 60-talen i USA och Västeuropa. En pånyttfödd kapitalistisk investeringsvilja krävde ökad vinstkvot och avregleringar.

Samtidigt med detta mötte 1968 års studentradikalism och det tidiga 1970-talets fackligt/politiska vänstervåg objektiva svårigheter. Meidnerfondförslaget kom vid en maximalt olämplig tidpunkt mitt i den internationella lågkonjunkturen. Den nyliberala motattacken mot vänstern stärktes av de ökande budgetunderskotten. De östeuropeiska byråkratiserade planhushållningssystemens sårbarhet vid minskad kapitalistisk teknikexport och importefterfrågan ökade ytterligare nyliberalismens prestige.

I Sverige var keynesianismen i dess symbios med det långvariga socialdemokratiska regeringsinnehavet alldeles sär-

skilt oomstridd. Hegemonin för detta sätt att tänka var så stark att inte ens de borgerliga regeringarna efter valsegern 1976 förmådde frigöra sig från det. Först i och med den nya oljeprishöjningen 1979/80 kom den avgörande impulsen till det nya tankesystemets genombrott. I och med kärnkraftsomröstningen i mars 1980 och arbetsmarknadskonflikten en månad senare tappade också 70-talets vänsterradikalism definitivt initiativet i samhällsdebatten. Från och med nu var det SAF-kampanjernas "satsa på dig själv" som stod i centrum för intresset.

Ekonomernas borgerliga tendens

I samband med att Nationalekonomiska föreningen fyllde 100 år 1977 publicerade Villy Bergström en uppmärksammas uppsats om nationalekonomernas roll i den svenska politiska debatten (Bergström [1977]). Hans huvudtes var att vid de historiska tillfallen då "...den borgerliga delen av befolkningen känt att väsentliga drag i det bestående samhället varit hotade", så hade nationalekonomerna i huvudsak varit motståndare till den politik arbetarrörelsen stått för. Bergström tog upp fyra exempel: Den nya politiken på 30-talet, planhushållningsdebatten på 40-talet, ATP-debatten på 50-talet och löntagarfonderna på 70-talet.

Varför – frågade sig Bergström – är då de förment "obundna" nationalekonomerna "...till alldeles övervägande del borgerliga, eller mer precist, liberala i sin samhällssyn?" Svaret blev att studieobjektet för den neoklassiska teorin stämmer med liberalismens uppfattning om människan som individuell nyttomaximerare. Därför saknar också nationalekonomerna förståelse för "arbetarrörelsens doktrin", vars grundläggande egenskaper är "...att samhällsutvecklingen drivs fram av konflikter mellan samhällsklasser, skapade av det ekonomiska systemet". När därför nationalekonomerna i massmedier och i andra sammanhang lägger fram sina

"...prognoser om den politiska utvecklingen.. i vetenskaplig drapering... så är de... charlataner på det politiska prognosmakeriets marknadstorg, liksom de flesta medborgare".

Det framstår som ganska paradoxalt att Bergström själv sex år senare blir massmedieforskarnas uttolkare av ekonomernas "gemensamma grundsyn". Kanske får man se det som en bekräftelse på riktigheten av hans egen teori. Eller var det så att borgerligheten under 80-talet inte längre kände sig hotade och att national-ekonomerna därför inte längre hade behov av att bekämpa arbetarrörelsens idéer? Sanningen ligger kanske någon stans mitt emellan dessa båda förklaringar.

Det rationella åsiktsbytet

Avsikten med denna genomgång av ekonomernas åsiktsbyten har inte varit att värdera de olika ståndpunkterna i sak. Som framgår ovan tror jag att det finns materiella orsaker bakom ekonomernas övergivande av de gamla keynesianska ståndpunkterna. Harpsundsandans samarbete mellan statsmakt och storfinans kunde inte fortgå under 1970-talets stagnation. Nyliberalismen svarade mot de ekonomiska makthavarnas nya objektiva intressen.

Det här låter kanske som en deterministisk tro på att ekonomerna styrs av blinda krafter som de själva inte kan påverka. Så enkelt är det självfallet inte. Där finns ekonomer som går mot strömmen och olikheter mellan olika länder. I Sverige kunde keynesianismen leva längre i kraft av den svenska modellens motståndskraft. Här är nationalekonomin på grund av landets litenhet också extremt monolitisk. Det handlar kanske om ca ett tiotal tongivande debattörer som alla regelbundet träffas. Debattutrymmet för till exempel nyliberaler på 60-talet, ekologister på 70-talet och marxister på 80-talet var vid en internationell jamfor-

else extremt litet. Den prestige som amnet här fått tack vare namn som Wicksell, Ohlin och Myrdal har i kraft av nobelprisutdelningsrätten kunnat tas över av en generation av ganska farglösa plöjare i huvudfåran.

I en uppsats i årets första nummer av *European Economic Review* skriver den franske ekonomen Serge-Christophe Kolm om "Economics in Europe and the US", där han klagar bittert över förbudet mot att använda franska vid internationellt ekonomutbyte och över de anglosaxiska och särskilt USA-ekonomernas kvantitativa dominans på grund av språk och resurser. Han angriper också denna USA-dominerade ekonomkulturs konformism: "The incentive cause results from the university market system which attaches all the rewards of research - salary, fame, location - to producing fast within the received epistemological framework. This system certainly induces work, but one which is conformist with respect to topic, method, aim, ideology..." (Kolm [1988] s 210).

Den svenska nationalekonomin är långt mer beroende av den anglosaxiska än den franska. Med viss tidseftersläpning verkar det som om alla teoretiska och ideologiska trender i främst USA också når Sverige. På ungefär samma sätt som dollarkursen styrt vår handelsbalans, så har det som Kolm kallar "universitetsmarknadssystemet" integrerats i en engelskspråkligt dominerad marknad.

Ekonomernas marknad bestod under den keynesianska eran till helt övervägande del av statliga institutioner. Deras uppgift var att leverera argument och prognoser för finans- och penningpolitiken. En del ekonomer hamnade också i de växande fackliga organisationernas utredningsavdelningar. När den offentliga sektorns tillväxt började stagnera samtidigt som privatföretagen blev rikare på 1980-talet växte den privatfinansierade marknadsandelen för ekonomerna. De större bankerna anställde heltidsnational-

ekonomerna med uppgift att delta i samhällsdebatten. Svenska Arbetsgivareföreningen och branschorganisationerna ökade sitt marknadsinflytande på i första hand de fackliga centralorganisationernas bekostnad.

Kolm anklagar USA-ekonomerna för att vara konformister. Ändå är mitt intryck att graden av konformism i USA är betydligt mindre än i Sverige. I en intervju bok visar Arjo Klamer [1983] exempelvis upp ett brett spektrum av åsikter mellan nyliberalism och marxism. Bara landets storlek gör det svårt att bedriva metodologisk och ideologisk kontroll från centra av typ Chicago, Harvard eller MIT. Kolm och Klamer lever i språkråden mångdubbelt större än det svenska.

Mitt intryck är också att graden av pluralism har minskat i takt med 80-talets nyliberala våg. I slutet av 60-talet och under 70-talet fanns trots allt ett visst åsiktsutbyte mellan huvudfårans representanter och marxistiska och ekologiska utmanare. Nu mots avvikare som Sven Grassman enbart av generat mummel från de före detta konjunkturrådskollegorna. När *Kvinnovetenskaplig tidskrift* gör ett ambitiöst temanummer om ekonomi med kritiska inlägg om den etablerade nationalekonomins möts den av en bedövande tystnad från ekonomerna (*Kvinnovetenskaplig tidskrift* [1987]).

Slutsatsen av denna lilla studie av svenska ekonomers åsikter under de senaste 20 åren kan kanske formuleras så, att vi beter oss ungefär lika rationellt som konsumenten enligt neoklassikern och politikern enligt "public-choice"-teoretikern. Det gäller att skaffa sig rätt åsikt vid rätt tidpunkt. Man bör inte vara för tidigt ute som Lars Jonung eller Johan Myhrman på 1970-talet. Men det är ännu värre att hänga kvar i det gamla som Sven Grassman på 80-talet. Den optimala åsiktskurvan är styckvis kontinuerligt deriverbar och loper i en trång tunnel av trygg konformism.

Referenser

- Ahlqvist, B & Engqvist, L. [1984]. *Samtal med Feldt*. Tiden, Stockholm.
- Bentzel, R. [1984]. "Finanspolitiken är alltför expansiv". *Ekonomisk Debatt*, Årg 12, nr 3.
- Bergström, V. [1973]. *Kapitalbildning och industriell demokrati*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Bergström, V m fl. [1975]. *Dags för tillväxt?* SNS, Stockholm.
- Bergström, V m fl. [1977]. *Politik mot stagflation* SNS, Stockholm.
- Bergström, V. [1977]. "Nationalekonomerna och arbetarrörelsen", i Herin, J & Werin, L. (red) *Ekonomisk debatt och ekonomisk politik*. Norstedts, Stockholm.
- Feldstein, M. [1983]. "Reträkten från keynesianismen". *Ekonomisk Debatt*, Årg 11, nr 4.
- Feldt, K-O. [1981]. "Vårt behov av normer", i Lundahl, M (red) *Ideologi, ekonomi och politik*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Finansutskottets betänkande 1975/76 40
- Friedman, M. [1968]. "The Role of Monetary Policy", *American Economic Review*, Vol LVIII, No 1.
- Friedman, M. [1977]. "Recept för Chile". *Ekonomisk Debatt*, Årg 5, nr 1.
- Grassman, S. [1983]. *Makten över våra tankar*. Ordfront, Stockholm.
- Johnson, B. [1981]. "Nyliberalismen inom den ekonomiska politiken". *Zenit*, nr 5.
- Jonung, L. [1978]. "En stabil stabiliseringspolitik". *Ekonomisk Debatt*, Årg 6, nr 1.
- Klamer, A. [1983]. *Conversations with Economists*. Rowman & Allenheld.
- Kolm, S-C. [1988]. "Economics in Europe and in the US". *European Economic Review*, Vol 32, No 1.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift* [1987], nr 1.
- Lindbeck, A. [1970]. *Den nya vänsterns politiska ekonomi*. Aldus Bonniers, Stockholm.
- Lindbeck, A. [1982]. "Håller traditionell keynesianism". *Ekonomisk Debatt*, Årg 10, nr 3.
- Lindbeck, A. [1984]. "Tre grundproblem i svensk ekonomi". *Ekonomisk Debatt*, Årg 12, nr 3.
- Lucas, R E. [1981]. *Studies in business-cycle theory*. Basil Blackwell.
- Lundberg, E m fl. [1974]. *Kris eller konjunkturuppgång?* SNS, Stockholm.
- Lundberg, E. [1983]. "For enkelt Feldstein". *Ekonomisk Debatt*, Årg 11, nr 4.
- Lönroth, J. [1988]. "Den politiska ekonomins dialektik". *Socialistisk Debatt*, nr 1.
- Murray, M. [1982]. "Ekonomisk debatt och ekonomisk politik. Nationalekonomernas skiftande syn på budgetunderskotten 1973-81". *Tiden*, nr 1.
- Myhrman, J. [1977]. "Nya perspektiv på konjunkturpolitikens villkor". *Ekonomisk Debatt*, Årg 5, nr 1.
- OECD. [1977]. "Towards Full Employment and Price Stability". Paris.
- OECD. [1978]. "Interfutures". Paris.
- OECD [1979]. "The Case for Positive Adjustment". Paris.
- Persson-Tamimura, I. [1981]. "Non-interventionism i tiden", i Lundahl, M (red) *Ideologi, ekonomi och politik*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Riksdagens protokoll 3/6, 1976
- Siven, C-H. [1984]. "Inflationen och den monetära utvecklingen". *Ekonomisk Debatt*, Årg 12, nr 8.
- Svensk Sparbankstidskrift*, [1968], nr 1.
- Tobin, J. [1977]. "Inflationsbekämpning till varje pris". *Ekonomisk Debatt*, Årg 5, nr 1.
- Tobin, J. [1982]. "Reagens konservativa revolution i den ekonomiska politiken". *Ekonomisk Debatt*, Årg 10, nr 1.
- Westerberg, B & Westerberg, S. [1983]. "Borgerlig ekonomisk politik under sex år". *Ekonomisk Debatt*, Årg 11, nr 2.
- Westerståhl, J & Johansson, F. [1985]. *Bilden av Sverige* SNS, Stockholm